

Kitap İncelemesi**Hatice PALAZ ERDEMİR¹****Onur GÜNDAY²****Alpaslan CEYLAN - İbrahim ÜNGÖR, Eskiçağ'da Erzincan Kaleleri, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1222, Erzurum, 2018.**

Takdimini yapmakta olduğumuz *Eskiçağ'da Erzincan³ Kaleleri*, başlıklı **Atatürk Üniversitesi Yayınları** arasında, **1222** numara ile **2018** tarihinde basılmış olan bu eser, bölge toplumlarının tarih boyunca kullanmış oldukları önemli geçiş noktaları üzerinde bulunan kaleleri çeşitli yönleriyle ele almaktadır. Coğrafi ve stratejik olarak çok önemli bir yerde konumlanmış olan Erzincan ilimiz sınırları içerisinde yer alan ve Tunç Çağı ve Demir Çağları esas olmak üzere, Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar uzanan uzun bir döneme ait arkeolojik özellikler taşıyan Eskiçağ kalelerini merkezine alan bu çalışmada, 63 adet kale ayrı başlıklar halinde tek tek araştırılıp arşivlendikten sonra, mimarî özellikleri, tarihlemeleri, konumlanmış olduğu coğrafyanın özellikleri, stratejik önemleri, kale içerisindeki ve civardaki arkeolojik buluntular açısından değerlendirilmiştir. Yazarların ifadelerinden anlaşıldığına göre, araştırma konusu olan bu kaleler sadece askerî amaçlı değil, gözetleme, savunma, barınma, depolama ve yönetim gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır.

Bölge coğrafyasının, bölgenin tarihi ve mimariye olan etkisi nedeniyle, eserde kısa bir "önsöz" ve "giriş" kısımlarından sonra, "Erzincan İlinin Coğrafi Konumu ve Coğrafi Özellikleri" başlığı altında şehrin coğrafi özelliklerine oldukça kapsamlı bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölümde Erzincan'ın doğal zenginlikleri, sıcaklık değerleri ve karşılaştırmalı nüfus sayımlarına da yer verilmiştir. Bu sayım ve düzenlemelere ilişkin verilmiş olan ayrıntılı tablolar ve ortaya çıkan

---

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, hatice.erdemir@cbu.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, onurgunday_82@hotmail.com

³ Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında yer alan Erzincan kuzeyde Bayburt, Gümüşhane, Giresun, doğuda Erzurum, güneyde Bingöl ve Tunceli, güneybatıda Elazığ ve Malatya, batıda ise Sivas illeri ile sınır komşusudur. Erzincan en eski dönemlerden itibaren kuzey-güney ve doğu-batı yönündeki önemli askeri ve ticari yolların kesişme noktasında yer almaktadır. Doğuda Sansa, batıda ise Kemah Boğazları bu önemli yollar üzerindeki kilit bölgeleri olarak öne çıkmıştır. Yüzey şekilleri bakımından Doğu Anadolu'nun genelinde olduğu gibi dağlık bir yapıya sahiptir. Bölgenin tektonik açıdan aktif olması nedeniyle ülkenin % 60'ı engebeli arazilerden oluşmaktadır. Ceylan-Üngör 2018: 27.

rakamlar dönemlere göre bölgede meydana gelen beşerî ve idarî değişimleri gözler önüne sermektedir.⁴

Bir sonraki kısımda, Erzincan'ın tarihçesi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yazarlar bu kısımda şehrin adının tarihçesi hakkında çok ilginç bilgiler aktardıktan sonra, Eskiçağ ve Ortaçağ seyyahlarının bölgeye ilişkin verdikleri bilgileri derlemişler, bundan sonra da Erzincan'ın tarih öncesi dönemlerine ilişkin genel bilgilere yer vermişlerdir. Bu girişten sonra bölgenin tarih öncesi dönemlerini aydınlatmaya dönük olarak yapılan ve eserin geneliyle de bağlantılı olan arkeolojik kazı çalışmaları da aktarılmıştır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan keramik özelliklerinden ve alandaki yayılma durumundan yola çıkan yazarlar, bölgedeki ilk yerleşim alanlarını Transkafkasya'dan Kuzeybatı İran'a kadar uzanan Karaz Kültürü ile ilişkilendirmişlerdir. Yazarlar bu görüşlerini bahsi geçen kültürün bölgeye ait ortak mimarî ve keramik özellikleriyle de desteklemişlerdir.⁵ Bu kısımdan sonra bölgeye ait kale tipi yerleşimlerden bahsedilerek söz konusu yerleşimlerin dağılım bölgeleri ve mimarî özellikleri ele alınmıştır.

Eserdeki en ilgi çekici kısımlardan biri, XV. yüzyıldan itibaren Erzincan arazisinde etkinliğini hissettirmeye başlayan Azzi-Hayaşa hükümdarlığı ile ilgili olan bölümdür. Özellikle dönemi aydınlatan en önemli kaynaklardan olan Hitit yazıtlarına sıkça başvurulmuş bu bölümde, Hayaşalılar'ın dönemin Anadolu'daki önemli güçleri olan Hititler ve Kaşkalar'la girdikleri siyasî ve diplomatik faaliyetlere, onlarla giriştikleri ittifaklar ve askerî mücadelelere yer verilmiştir. Bu yazıtlarda, araştırmaya ilişkin olarak öne çıkan en önemli konu Hititlerin bölge üzerinde hâkimiyet kurmakta zorlandıkları ve birçok defa sefere çıkmak zorunda kaldıklarıdır.⁶ Çalışmada üzerinde durulan bir diğer önemli konu ise, Hititlerin güçten düşmesi ve bölge üzerindeki hâkimiyetlerinin son bulmasını takip eden süreçte Mezopotamya'da yayılmacı bir siyaset güden Asurluların Doğu Anadolu'ya ve özelde Erzincan arazisine de göz dikmiş oldukları gerçeğidir. Döneme ilişkin yazıtlarda I. Tıglath Pleser ve III. Salmanassar gibi Asur hükümdarlarının; "... *Suhme ülkesinden yola çıktım. Daiaeni ülkesine indim. Daiaeni ülkesini tamamen ele geçirdim.*" ya da "... *Saltanatımın 15. yılında Nairi Ülkesine karşı yürüdüm. Dicle'nin kaynağına, suların kaynadığı yere, dağların kayalıkları üzerine*

⁴ Ceylan-Üngör 2018: 27-43.

⁵ Ceylan-Üngör, 2018; s. 47.

⁶ Ceylan-Üngör, 2018; ss. 49-56.

hükümdarî bir tasvirimi yaptım.” gibi ifadeleri bu gerçeği ortaya koymaktadır. Yine bu yazıtlarda, bölgede hüküm süren birçok farklı beyden bahsedilmesi, bölgenin birbirinden bağımsız idareciler tarafından yönetildiğini ve feodal bir sistemin varlığını kanıtlar niteliktedir. Bölge coğrafyasının da zorlamış olduğu bu feodal sistem, idarecilerin yüksek bölgelerdeki ayrı merkezlerde Asurlar gibi dış tehditler haricinde birbirleriyle de mücadele içinde olabilecekleri, bu nedenle yüksek rakımlarda tahkimli kaleler inşa etmek zorunda kalmış olabilecekleri düşüncesini akla getirmektedir.

Çalışmanın en dikkat çekici yönü ise, bahse konu olan her bir kale için oldukça zengin içeriğe sahip çok sayıda görsel malzemeye yer verilmiş olmasıdır denilebilir. Alpaslan CEYLAN ve Mehmet KARAOSMANOĞLU'nun kişisel arşivlerine ait olduğu belirtilen bu zengin görsel malzeme ile okuyucuya, ele alınan kalelerin yapı tipi özellikleri, konumlanma şekilleri, bölgenin coğrafi yapısı ve bölgede bulunmuş olan keramiklerin fizikî özellikleri gibi birçok konuda canlı örnekler sunulmuştur. Bu kaleler, tablo ve grafiklerle yapı ve buluntu özelliklerine göre sınıflandırılmış, okuyucunun konuya ilişkin toplu bir bakış atabilmesi sağlanmıştır. Bu tablolara genel olarak bakıldığında kapsam dahilindeki en eski kalelerin Geç Kalkolitik Çağ'a ait oldukları, dönemin siyasî ve beşerî hareketliliğine paralel olarak İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ'da bölgedeki kale sayısında düzenli bir artış görüldüğü ve genel olarak Tercan ilçesinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Yine tablo ve grafiklere ek olarak, bölge coğrafyasını yakından tanımış olan arkeologlar gibi, çeşitli bilim insanlarına ait çizim şemaları ve yapı planları ortaya konan teknik verileri tamamlamakta, okuyucuyu çalışmaya çeken bir canlılık kazandırmaktadır. Bu şemalar ve yapı planları gibi çalışma boyunca ilgili kısımlarda karşımıza çıkan döneme ilişkin arkeolojik malzemeler, üç ayaklı kazanlar, duvar resimleri, adak levhaları, siyasî, dinî ve sosyal içerikli yazıtlar gibi pek çok canlı görsel de, okuyucunun aktarılan konuya dahil edilmesi ve ilginin artırılması bakımından oldukça etkili olmaktadır.

Bu çalışma, Tunç ve Demir Çağları boyunca Doğu Anadolu bölgesinde taş işçiliği ve madenciliğin gelişmesinin mimariye de yansımalarını ortaya koymuştur. Bölgenin Orta ve Batı Anadolu, Kafkaslar, Mezopotamya ve İran yönlü göçler ve askerî seferler için bir geçiş noktası özelliği taşımakta olması, Mezopotamya'dan Doğu Anadolu bölgesine yönelen Asur baskısı ve bölgenin sert fizikî coğrafyası mimarî yapıların şekillenmeye başlamasında önemli derecede etki etmiştir. Yine asırlara yayılmış olan Roma - Parth, Doğu

Roma - Sasani, yine Doğu Roma ile komşuları olan Müslüman devletlerin orduları arasında gerçekleşen tarihî mücadelelerin cephe hattı haline gelmiş olan bölge, kaleler gibi askerî mimarinin en yoğun olarak görüldüğü bir coğrafya haline gelmiştir.

Yine bu çalışma ile bölgede dönemin siyasî, coğrafi ve teknolojik özelliklerine paralel olarak, maden işlemeciliği ve mimarî bakımından olduğu kadar, kale mimarisi konusunda da en gelişmiş örnekleriyle en dikkat çekici medeniyetin Urartu Medeniyeti olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu dönemde İlk Demir Çağ'dan itibaren (MÖ 1300-850) siyasî olarak örgütlenmeye başlayan konargöçer halklar 9. asırda merkezî bir idare altında birleşmişlerdir.⁷ Bahsi geçtiği üzere, özellikle güneyden Asurların ve diğer çevre halkların baskılarının etkilerini uzun yıllar yaşayan bölge halkı, çareyi sert coğrafi şartları bir avantaj olarak kullanmakta bulmuştur. Bu nedenlerle, sulama kanalları ve barajlar dışında Urartu mimarisinin en dikkat çekici örneklerinden birini, Urartu toprakları boyunca yayılmış olan ve örnekleri günümüze kadar ulaşmış olan kale mimarisi oluşturmuştur. Ele almış olduğumuz *Eskiçağ'da Erzincan Kaleleri* adlı çalışmada üzerinde durulmuş olan birçok kalenin Urartularla ilişkili olması da bu gerçeği bir kez daha canlı olarak gözler önüne sermektedir.

Çalışma, Urartuların iki asrı aşan bölge hâkimiyetleri süresince, Erzincan sınırları içerisinde ortaya koymuş oldukları bu yapıları fotoğraf ve görsel malzeme ile derli toplu bir şekilde kayıt altına alarak, akademik çevrelerin ve ilgililerin dikkatine sunmuş olması bakımından önemlidir. Yine çalışmada Erzincan bölgesinde karşılaşılan ve eserde örneklerine yer verilmiş olan Urartu yazıtları⁸ bölgedeki Urartu hâkimiyeti ile Urartuların bölgeye vermiş oldukları önemi gösteren tarihî kayıtlar niteliğindedir.

Alpaslan CEYLANce ve İbrahim ÜNGÖR'ün kaleminden ve objektifinden çıkan *Eskiçağ'da Erzincan Kaleleri* adlı bu eser, Erzincan ilimizin Eskiçağ dönemlerine ait 63 adet kalenin tek bir eserde bir bütün olarak ortaya konmuş olmasının, ileride bölge tarihine ilişkin yapılacak olan çalışmalara olan ilgiyi artıracığı için önemli bir rehber eser olduğu kanaatindeyiz. Uzun süren akademik çalışmaların ürünü olan bu eser, aynı zamanda yurt içi ve yurt dışında bölge tarihinin tanınmasına olan ilginin canlanmasına ve turizm amaçlı gezilerin yoğunlaşmasına da büyük katkı sağlayabilir.

⁷ Ceylan-Üngör, 2018; s. 65.

⁸ Ceylan-Üngör, 2018; ss. 64-72.

